

Plaček, Miroslav

**[Reichhalter, Gerhard; Kühtreiber, Karin; Kühtreiber, Thomas. Burgen
Waldviertel und Wachau]**

Archaeologia historica. 2002, vol. 27, iss. [1], pp. 678-679

ISBN 80-7275-031-3

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140495>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

25. výročí činnosti Pracovní skupiny pro výzkum vývoje osídlení ve střední Evropě. Konference se konala ve dnech 22.–25. září 1999 v Bonu.

Autor úvodního článku je K. Fehn (universita Bonn), iniciátor a dlouholetý předseda této pracovní skupiny. Ve svém příspěvku 25 Jahre „Arbeitskreis für genetische Siedlungsforschung in Mitteleuropa“ – Strukturen, Ziele und Aktivitäten im Rückblick zhodnotil výsledky pětadvacetileté činnosti. Důležité místo v programu pracovní skupiny zaujímají pravidelné každoroční konference a jedna z nich se konala v r. 1993 také v Brně.

Následující příspěvek, jehož autorem je W. Schenk (universita Bonn), se zabývá úkoly výzkumu vývoje osídlení ve střední Evropě z hlediska geografie (Aufgaben der genetischen Siedlungsforschung aus der Sicht der Geographie). Téměř stejné znění má rovněž příspěvek P. Rückerta (Hauptstadtarchiv Stuttgart) a to z hlediska historických věd (aus der Sicht der Geschichtswissenschaften). V souvislosti metod slištřního výzkumu se zmiňuje také o pramenech archeologických. Dotýká se i problematiky menších středověkých vesnic (Wüstungsforschung), ale jen z hlediska pramenů písemných. Archeologii věnoval pozornost K. D. Kleefeld (Köln, Büro für historische Stadt- und Landschaftsforschung) v článku Aufgaben der angewandten genetischen Siedlungsforschung in Mitteleuropa. V rámci užití geografie, historie a historické geografie považuje za hlavní úkol užití archeologie ochranu archeologických památek.

Několik příspěvků se zabývá možnostmi přenášet výsledky výzkumu vývoje osídlení na střední Evropu z území mimo střední Evropu. S poznatky z oblasti euroasijských zemí seznamuje H. Parzinger (Berlin, Deutsches archäologisches Institut), s dějinami osídlení horských území Himaláji a Alp se zabývá P. Pohle (Gießen, universita), poznatky z Anglie a USA K. M. Born (Berlin, universita), poznatky z Francie shrnuje M. Koch (Bonn, Universita) a z jihovýchodní Evropy a severní Itálie G. Moosbauer (Osnabrück, universita).

Další početná skupina článků se zabývá příklady interdisciplinární spolupráce při výzkumu vývoje osídlení. Na území Skandinávie shrnuje dosavadní výsledky D. Meier (Kiel, universita). Přínosem pylové analýzy se zabývá H. Küster (Hannover, universita) a fyzického zeměpisu R. Gerlach (Bonn, Amt f. Bodendenkmalpflege). Dějiny lesnictví a jeho význam pro vývoj osídlení je obsahem příspěvku B. Seltera (Paderborn, universita). G. Recker (Wackernheim) zdůrazňuje význam kartografie, U. Stanjek (Neustadt, Kulturamt) se zabývá využitím techniky v kulturní krajině. Na dějiny výstavby měst upozorňuje O. Karnau (Münster, Westfälisches Amt für Denkmalpflege). Na příkladu muzea v přírodě v městě Lindlar v Porýní shrnuje důležitost národopisu J. Mangold (Bonn, Amt f. Landeskunde). Z dalších autorů je zastoupena ještě demografie (F. Maier, Speyer). S projektem spolupráce při výzkumu dějin církve a církevních institucí na území Svaté říše římské seznamuje H. Flachenecker (Göttingen, Germania sacra). Na přínos spolupráce pravěkých a raně středověkých dějin pro výzkum osídlení poukázal J. Vollbracht (Reichwalde, Landesamt für Archäologie).

Velmi cenné informace o jednotlivých mimouniverzitních institucích a pracovních skupinách, které mají vztah k dějinám osídlení, přináší článek H. Ottena (Werl).

Závěr sborníku je pravidelně věnován recenzím, zprávám a velmi bohaté bibliografii prací vydaných v r. 1999.

VLADIMÍR NEKUDA

Gerhard Reichhalter – Karin a Thomas Kühtreiber: **Burgen Waldviertel und Wachau**. Nakl. Schubert & Franzke GmbH, Kartografischer Verlag, St. Pölten 2001. 559 str., 151 čb fotografií, 72 půdorysů, 3 orientační plány měst, barevná fotografická a mapová příloha.

Již podle titulu je zřejmé, že kniha se zabývá oblastí Lesní čtvrti a průlomu Dunaje mezi pohorím Dunkelsteiner Wald a levobřežním masivem Rakouské žulové plošiny. Obírá se však šlechtickými sídly všech kategorií – hrady, zámky, vesnickými sídly (sídelními dvory, tvrzemi a jejich zbytky) a konečně dřevohlinitými hrádky. A věru, že jich ve zkoumaném regionu není málo – 615 – ovšem s vě. nelokalizovaných, zmizelých i sporných. Moderně koncipovaná publikace vznikla díky podpoře a spolupráci s řadou státních, odborných i zájmových institucí a projekt koncipoval a vedl univ. prof. Falko Daim. Úzký stojatý formát, pevně laminované desky a vnitřní uspořádání připomíná, že nakladatel myslel i na turisticky založeném čtenáři, což ještě dotvrzuje kvalitní mapa (1:75 000) vězovaná na konci knihy. Následuje za barevnou fotografickou přílohou (59 ks), jejíž značnou část tvoří letecké záběry. Naopak obsažena není žádná z mnoha známých vedut a historických vyobrazení, jen vnitřní stranu desek pokrývá faksimile výseku mapy Rakouska G. M. Vischera. V textu jsou fotografie (skrovných rozměrů) zhruba u každé čtvrté lokality, ale kvalitně reproduované a námětově soustředěné spíš na detaily (občas i strukturu zdiva).

Střídmá grafická podoba podtrhuje velmi racionální uspořádání katalogu, který je rozhodujícím dílem knihy. Zapadá do ní jednotně počítaném zpracovaná výkresová výbava. Z půdorysů jen nejnětější doplněných znázorněním terénu vystupují červeně vyznačené nejstarší partie a nejde tedy o důsledné analýzy. Často vycházejí z překreslených či upřesněných dokumentací publikovaných v řadě Burgen und Schlösser dřívějšího Birken-Verlag Wien, posléze v Niederösterreichisches Pressehaus St. Pölten, ať pocházejí z produkce Bundesdenkmalamt (potažmo prof. A. Klaara) či z Kreutzbruckovy sbírky. Protože v uvedené řadě stále chybí zpracování pruhu severovýchodního území od Waidhofenu na východ a od

Hardegg k jihu, právě odtud pochází několik nových půdorysů. Neobsahuje je ani jiná literatura (Dehio, Eppel – Waldviertel, Krahe – Burgenlexikon) a tudíž jsou zřejmě dílem autorů (podle údajů bibliografie hlavně G. Reichhaltera). Pojednány jsou třeba málo známé Gaber a Thurnberg a pozoruhodný Tursenstein u Altenburgu, nově a zcela srozumitelně je zobrazen hrad u Thunau (Schimmelsprung). Po srovnání s vlastními zaměřenými může recenzent konstatovat, že jsou provedeny spolehlivě. V podstatě všechny objekty však mají charakter torzálních architektur a grafické zachycení reliéfních reliktů s minimem zdíva, které dominují v pracích H. P. Schad'na a J. Neugebauera se téměř nevyskytuje. Znalost i těchto posledně jmenovaných lokalit však autoři knihy dokládají popisem situování a utváření. Avšak vinou tohoto způsobu pak často nebývá doloženo vnější valové opevnění a někdy ani zděná předhradí (např. Lichtenfelsu, Schauensteinu, Dobry).

Rázení katalogu je po obcích (Gemeinde – správní obvod „střediskové“ obce), v nichž jsou lokality uvedeny podle abecedně seřazených katastrálních území. Hledání hlavního historického či tradičního jména je přitom umožněno rejstříkem míst. V záhlaví jsou též druh (charakter) lokality, číslo mapového listu, případně poukázání na barevnou přílohu a souřadnice GSM(!). Text je obsahově členěn na turistické informace (jen u význačnějších a navštěvovaných lokalit) a obecná a odborná sdělení – historie, poloha a popis a odkaz na bibliografii před rejstříkem. Historie patrně vychází především z publikovaných studií a snad byla upřesňována, ale práci s prameny nelze bez podrobné analýzy a při absenci citací zodpovědně posoudit. Naopak dobře sledovatelná je zvýšená pozornost architektonickému a prostorovému utváření a i vzhledem ke kvalitě uváděného situování jsou terénní průzkumy spolehlivě doloženy. Otázkou zůstává zařazování předem navržených opevnění jako samostatná sídla. V případě Taboru nad Dürrsteinem je to vzhledem k rozměrům celkem přirozené a rovněž Tabor u Garsu asi nějaký čas jako sídlo mohl fungovat. Ale objekt na hřebeni před hradem v Krumau hrál nepochybně jen fortifikační roli.

Důležitá je obecná část knihy, už proto, že přináší pohled na vývoj hradů v poměrně širokém regionu. V úvodu prof. Daim vysvětluje smysl celého projektu, jehož prvním výstupem je recenzovaná kniha a děkuje nejen autorům a dalším zúčastněným, ale za ochotu i majitelům zkoumaných objektů. Po výstižných dějinách bádání, v nichž kupodivu začala archeologie hrát význačnější roli až po r. 1975 (zejména spolek ASINOE Krems a jmenovitě M. Krenn – Sachsendorf, Rehberg) a přirozeně se též uplatnily povrchové terénní průzkumy, následuje úvaha nad datačními prostředky. Vedle archeologických metod se jen zmiňuje uměleckohistorické datování a značný prostor věnují autoři struktuře a technice provedení zdíva. Důležitost podstatně exaktnější dendrochronologie pak dokládají konkrétními příklady předatování (Gars, Pöggstall, Horn).

Vývoji hradů předchází nástin osídlování, především bavorské kolonizace, která vyvolala stavbu nejstarších (a nových) opevněných sídel. Ovšem zařazení kamenných, archeologicky zjištěných architektur (Hardegg, Sachsendorf) do konce 10. stol. vyhlíží dost optimisticky (autoři vyšli z publikací vedoucích výzkumů). Datování zjištěných nejstarších fragmentů významného centra v Raabsu do doby okolo r. 1000 se naproti tomu jeví reálnější, zejména za oprávněného předpokladu, že hrad funkčně nahradil slovanské hradiško, jež v poloze Sand 1,5 km západně od něho okolo poloviny 10. stol. zaniklo (srov. čl. S. Felgenhauer-Schmiedtové, in: Velká Morava mezi východem a západem, Brno 2001). Kritický přístup autorů ke stavební podstatě historicky raně doložených lokalit je obvyklý a snaha po nalezení kvazi-nejstarší podstaty za každou cenu se neobjevuje (např. Gossam).

Osídlování konkrétně známými rody a stavba vrcholně středověkých hradů počíná v 11. stol. a rozvíjí se ve století dvanáctém. Nejstaršími typy byl tzv. Festes Haus (vysoký palác v ohradě) a Burg-Kirchen-Anlage (spojení hradu s kostelem - údajně jde o mladší typ, ač příklady svědčí o současném používání). Spojením pak vznikl hrad s palácovou stavbou a kaplí a hrady s hranatými věžemi (na podstavě čtyř-, pěti-, výjimečně víceúhelníka) patří až vrcholně románskému a gotickému období. Právě stavby z pozdního 12. a 1. půle 13. stol. – z období rozkvětu hradů – se dobře nebo čitelně dochovaly. Autoři mj. hovoří i o kastelech jako pozdně románském produktu, ale ve Waldviertelu se jim blíží jen městské hrady v Gmündu a Hornu, kde však věže pocházejí až z doby po r. 1311. Pokročilě 13. stol. přineslo pozoruhodně raně gotické architektury (Gozzoburg, Falkenberg ad.) a pozdní středověk (od počátku 14. stol.!) se omezil především na masivní přestavby starších staveb. Velmi stručně je pojednán vývoj opevnění raného novověku a proměny zámků. Důraz je přitom položen na 16. stol. K obecné části ještě přísluší samostatný výčet literatury a slovníček odborných termínů.

Závěrem je nutno konstatovat, že publikace představuje nejuplněnější a nejaktuálnější soupis středověkých sídel ve velkém a i pro naši kastellologii velmi pozoruhodném regionu. O pozitivním přínosu knihy už z těchto důvodů nemůže být nejmenších pochyb. Je tudíž trochu škoda, že nebylo využito všech možností a třeba plochu zbranou informacemi pro turisty nezaplnila další existující a nevyužitá grafika. Možná jsme poněkud rychle přivykli snahám po úplnosti a zapomínáme na někdy nutné kompromisy „přízvěrně“ motivované např. finančním zajištěním. A taky na turisty, kteří podobné knihy rovněž kupují a využívají.

M. PLAČEK